

У вершы «Над кітайскімі іерогліфамі» выкарыстана гістарычная алюзія: Максім Танк пераносіць чытача ў Кітай XI стагоддзя – у часы слаўтага паэта, мастака і грамадскага дзеяча Су Шы: «Гляджу, як на сцежках лясных / Мітусяцца-снуюць мурашы. / Яны чамусьці здаюцца мне / Жывымі іерогліфамі / Слаўных Су Шы, / Санг Шу-фана, / Ці Сун Бао-лінга, / Ад якіх не магу адарвацца, / Таямніцу якіх / Не магу разгадаць» [3, с. 90]. У аснове верша – нечаканая асацыяцыя: рух мурашоў нагадаў паэту кітайскія іерогліфы і наведў на адпаведныя разважанні.

Як гістарычную алюзію можна разглядаць і выкарыстання ў творах тапонімы. Так, ва ўжо згаданым вершы «Мой каўчэг» тапонімы «Хірасіма», «Нагасакі», «Чарнобыль» скіроўваюць да драматычных падзей, звязаных з гэтымі геаграфічнымі назвамі. У чытача адразу ўзнікаюць карціны смерці, запусцення, знішчэння ўсяго жывога падчас трагедыі, якія яшчэ доўгі час будуць нагадваць аб сабе, уплываць на іншыя пакаленні.

У зборніку «Мой каўчэг» нямала вершаў, у якіх прысутнічаюць інтэр-тэкстуальныя элементы, у тым ліку і алюзіі («Карыятыды», «Пізанская вежа», «Феміда» і інш.). Такім чынам Максім Танк пашырае прасторавыя і часавыя каардынаты ўласнай паэзіі, упісвае яе ў сусветны культурна-гістарычны кантэкст.

Літаратура

1. Интертекстуальность [Электронный ресурс]// Словарь литературоведческих терминов. – Режим доступа: <http://slovar.lib.ru/dictionary/intertextualnost.htm>. – Дата доступа: 18.09.2020.
2. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапам. / В. Рагойша. – Мінск : Беларус. Энц., 2001. – 384 с.
3. Танк, М. Мой каўчэг / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 207 с.

Г. В. Ігнацік, А. А. Шэмет (Беларусь)

АНТРАПАНІМІКОН ЗБОРНІКА АНАТОЛЯ БЕНЗЕРУКА «КАСЦЮШКІ-СЯХНОВІЦКІЯ: ГІСТОРЫЯ СТАРАДАЎНЯГА РОДУ»

Педагог, гісторык, пісьменнік Анатоля Бензюрук – гэта чалавек, усхваляваны лёсам роднай зямлі і тым, як будзе захаваная спадчына продкаў – багатая гісторыя роднага краю, помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры Бацькаўшчыны. У кнізе «Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старадаўняга роду» А. Бензюрук на падставе шырокага кола крыніц разглядае радавод Тадэвуша Касцюшкі – кіраўніка нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 года, накіраванага супраць ганебных падзелаў краіны паміж Расіяй, Аўстрыяй і Прусіяй, народнага героя Беларусі, Польшчы, ЗША. Захоплена, грунтоўна і эмацыянальна расказваючы чытачу пра даўнія часы, пра слаўныя продкаў, пісьменнік умела выкарыстоўвае нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў, якія з’яўляюцца каштоўнай спадчынай беларусаў.

Асэнсаванне падзей слаўнай мінуўшчыны адбылося на аснове разгляду прац рускіх, беларускіх, польскіх гісторыкаў і тэкстаў дакументаў – Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага і інш. У кнізе мы сустракаемся выключна з імёнамі рэальных гістарычных асобаў, з якімі звязана гісторыя роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх. Антрапанімікон зборніка грунтуецца на айчынным іменаслове **перыяду панавання кананічных імён**.

Галоўнае імя навукова-папулярнага тэксту – **загалолак «Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старадаўняга роду»** – адносіцца да **прадметна-апі-**

сальнага тыпу, акрэсліваючы прадмет аўтарскага апаведу. Анатоль Бензярук расказвае гісторыю сям'і, «што стагоддзямі жыла на Берасцейшчыне і заўсёды была аддана сваёй зямлі; роду, які цудоўна памятаў свае вытокі і ашчадна перадаваў у пакаленнях даўнія дакументы і спадчынным традыцыі. Таму асоба будучага «Героя Двух Кантынентаў», ягонае маральныя чалавечыя якасці, філасофскае ўсведамленне свету, нарэшце, ягоная нацыянальна-патрыятычная свядомасць, шматлікія таленты і закладваліся менавіта ў сям'і» [2, с. 5–6].

Перадаючы падзеі жыцця галоўнага героя, пісьменнік звяртаецца да постацяў мінуўшчыны і зазірае ў будучыню. Таму на старонках твора мы сустрэкаем **імёны-сучаснікі, імёны-рэтраспекцыі і імёны- праспекцыі**.

Гаворачы пра гісторыю Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, аўтар прыгадвае імёны славурых валадароў мінуўшчыны – **онімы-рэтраспекцыі**: князёў **Гедыміна і Вітаўта, Канстанціна Астрожскага і Юрыя Дубравіцкага**, польскіх каралёў **Ягайлы, Жыгімонта Старога і Жыгімонта Аўгуста**, каралеў **Боны і Барбары Радзівіл**, рускіх цароў **Пятра I**, царыцы **Кацярыны II** і інш.

Да **імёнаў-сучаснікаў** (яны адпавядаюць асноўнаму часу дзеяння гістарычнага апаведу) адносяцца празванні славурых шляхецкіх родаў: **Радзівілаў, Карэцкіх, Шуйскіх, Пузынаў, Плятэраў, Неміровічаў, Грабоўскіх**.

Гаворачы пра даследаванне навукоўцамі роду Касцюшкаў, аўтар прыгадвае **імёны-праспекцыі**, што належаць беларускім, рускім, польскім вучоным, якія адгортвалі старонкі гісторыі сям'і славутага ваяра і палітыка: **Б. Шындлер, Т. Свенцікі, Ю. Барташэвіч, Ф. Пацкоўскі, К. Вуйціцкі, Т. Корзан, У. Плятэр, А. Нарбут**.

З X–XI стагоддзяў на нашых землях суіснавалі каталіцкая і праваслаўная веры. Пазней з'явіліся і прыхільнікі пратэстантызму. Таму на старонках кнігі сустрэкаюцца імёны праваслаўных, каталікоў і пратэстантаў. Значная частка шляхты належала да каталіцкай царквы, некаторыя прыкмулі да пратэстанцкай веры. Прыхільнікі адзначаных накірункаў хрысціянскай веры насілі рымска-каталіцкія імёны: **Амброжый Казімір** Касцюшка, **Барбара** Касцюшка, **Ян** Касцюшка-Сяхновіцкі, **Тэкля** Ратомская. Многія каталікі мелі два імені, напрыклад, **Тадэвуш Сільвестр** Корзан. Арганізатар і натхняльнік Брэсцкай уніі **Інацій Пацей**, імператрыца **Кацярына** носяць візантыйска-праваслаўныя імёны.

На старонках кнігі (у вытрымках са старажытных дакументаў) ужыты **ізычніцкія імёны**, якія доўгі час захоўваліся ў славянскім іменаслове: «*Я, Степановая Воропаевича Ждана Федоровна, сознавам тым моим листом, што братья мои рожные пан Гурко а пан Костюшко Федоровичы позы господарскими позыли мене до господаря его милости на рок судовыи о имение нашою отчизное*» [2, с. 11]; «*Што в том сельцу сдавна было тры човеки на имя Кисель, а Перко, а Ляхович*» [2, с. 17].

У часы Касцюшкі як у Рэчы Паспалітай, так і ў Расійскай імперыі выкарыстоўваліся **імёны на бацьку**, або **патронімы**, што ўзыходзяць да старажытнага наймення, якім называлі чалавека па імёнах яго продкаў па мужчынскай лініі. Такія формы ўжываліся ў вышэйшых сляхах грамадства і не толькі ідэнтыфікавалі асобу, але і сцвярджалі яе статус як спадчынніка валадарных асоб: «*Лёгка заўважыць, што дакумент з'явіўся ў адказ на скаргу князёў Канстанціна Іванавіча Астрожскага і Юрыя Іванавіча Дубровіцкага-Гальшанскага на «баяр звичных» Касцюшку Фёдаравіча і ягоных братоў*» [2, с. 7]. «*Той атрымаў Сцяпань прыкладна ў канцы 1440-ых гадоў ад гаспадары ВКЛ Казіміра Ягайлавіча (1440–1492)*» [2, с. 28]; «*Ён атрымаў частку Сцяпані ў 1509 годзе як пасаг за жонкаю – Тацыяною Сямёнаўною Гальшанскай*» [2, с. 36]. «З дапамогай **патроніма** ў форме множнага ліку ўстанаўліваліся родавыя сувязі паміж бацькам, сынамі і братамі» [2, с. 15].

«Насуперак аўтарытэтным сведчанням, браты **Фёдаравічы** лічылі сябе вялінскімі баярамі і таму не прызнавалі ніякіх абавязкаў перад новымі ўладарамі» [2, с. 13].

У гісторыю ўвайшлі празванні-мянушкі многіх славурых людзей, што зафіксавана ў кнізе А. Бензерука. Так, кароль Рэчы Паспалітай **Жыгімонт Стары** атрымаў мянушку за тое, што задоўга да смерці хацеў перадаць свайму нашчадку вялікае княжанне. Так, яшчэ ў 1522 годзе паны-рада прагаласавалі за ягонага сына, якога таксама звалі **Жыгімонтам**. Празванне вялікага князя **Вітаўта Вялікага** абгрунтоўваецца тым, што ён стварыў моцную дзяржаву. Нашчадкі паважалі яго, адважнага, мудрага і справядлівага ваяра і правіцеля.

У XVIII–XIX стагоддзях знатныя роды ў Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі ўжо мелі **прозвішчы** – афіцыйныя іменаванні, што перадаюцца ў спадчыну і ўказваюць на прыналежнасць чалавека да пэўнай сям’і. У ліку прозвішчаў герояў кнігі А. Бензерука можна выдзеліць **патранімічныя**, якія «маюць значэнне *«сын, нашчадак пэўнага бацькі»*, імя бацькі адлюстравана ў каранёвай частцы прозвішча» [5, с. 61]. Такія прозвішчы ўтвараюцца ад мірскіх і хрысціянскіх імёнаў продкаў пры дапамозе суфіксаў: -іч-, -ын-, -овіч-, -евіч-, -эвіч- і інш.: **Булгарын, Гльбініч, Неміровіч, Барташэвіч, Пуцяціч, Глебавіч**. Ужываліся на нашых землях у часы Касцюшкі і непатранімічныя прозвішчы, якія «не з’яўляюцца найменнямі па бацьку і характарызуюць у тых ці іншых адносінах самога родапачынальніка прозвішча» [5, с. 62]: **Нарбут, Корзан, Пац, Пацей і інш.** У аснове беларускіх прозвішчаў былі як хрысціянскія (**Касцеевіч, Касцюшка, Барташэвіч, Пацей, Гльбініч**), так і мірскія імёны, якія акрэслівалі фізічныя асаблівасці чалавека (**Пузын ‘пузаты, пузан’**) [3, с. 337], найменняў побытавых з’яў (**Карэцікі** (ст.бел. *корец* ‘мера збожжжа ў 20 гарцаў’) [2, с. 190], ад тапонімаў (**Здзітавецкі, Астрожскі, Сяхновіцкі, Гальшанскі**) і інш.

Пісьменнік-краязнаўца расказвае пра паходжанне прозвішча сям’і **Касцюшкі**. У раздзеле «Імя становіцца прозвішчам» аўтар адзначае, што ўсе дакументы, складзеныя пры жыцці першага ўладара маёнтка Сяхновічы, пісара вялікага князя Літоўскага, называюць яго **«Костюшко»**. Гэта памяншальная форма хрысціянскага імені **Канстанцін**. Прадстаўнікі сярэдняга і дробнага баярства ў старажытнасці іменаваліся менавіта такімі памяншальнымі формамі: **Васко** (замест Васіль), **Гурко** (замест Рыгор). Гэтыя формы ў XV–XVI стагоддзях лічыліся нарматыўнымі, зацверджанымі ў шматлікіх справаводчых паперах. Імёны прадстаўнікоў вышэйшага дваранства ўжываліся пераважна ў поўнай форме. «Імя **Касцюшкі Фёдаравіча** ператварылася ў сямейнае прозвішча, таму што з 15 студзеня 1515 года ён зрабіўся дваранінам гаспадарскім, выканаўцам даручэнняў вялікага князя. Да таго ж **Касцюшка Фёдаравіч** сумяшчаў пасады камянецкага судзі і гараднічага. Апроч таго, у 1543 годзе ён быў вялікакняскім камісарам пры размеркаванні спрэчных земляў, а прыкладна ў той жа час (да 1549 года) уозельнічае ў размеркаванні каралеўскіх і шляхецкіх надзелаў каля Старога Сяла (Жабінкаўскі раён) на **Берасцейшчыне**» [3, с. 22]. Грамадская дзейнасць Касцюшкі Фёдаравіча стала ўзорам для яго нашчадкаў. Бліскучая кар’ера – узвышэнне звычайнага баярына ў фактычнага кіраўніка старажытнага горада Камянца – адыграла вызначальную ролю ў замацаванні імені **Касцюшкі** за яго нашчадкамі як прозвішча: «Імя **слыннага** продка стала часткаю спадчыны, якая трывала замацавалася за радзінаю» [3, с. 22]. У айчынную гісторыю прадстаўнікі гэтага роду ўвайшлі пад прозвішчам **Касцюшкі-Сяхновіцкія**. Другая частка прозвішча – **прыдомак Сяхновіцкія**. «П р ы д о м а к (польскае *przydomek*) – паходзіла ад назвы спадчыннага маёнтка. Як вядома, прыдомкі мела значная колькасць беларускіх шляхецкіх родаў, у тым ліку і найбліжэйшыя суседзі **Касцюшкаў** – **Здзітавецкія, Каранёўскія, Ненакойчыцкія** ды іншыя.

*Прыдомак, на думку тых, хто яго ўжываў, надаваў большую значнасць прозвішчу, своеасабліва падвойваючы яго, дазваляў адрозніваць розныя галіны аднаго роду ці ўвогуле аднафамільцаў» [3, с. 21]. Прыдомак сям'і Касцюшкаў утрымлівае інфармацыю пра спадчыны маёнтак **Сяхновічы** і ўжываецца ў афіцыйным справаходстве з XVI стагоддзя: «*На старонках справы 1589 года сын і ўнук Касцюшкі Фёдаравіча зваліся Касцюшкамі-Сяхновіцкімі. У XVII стагоддзі пад урадавымі дакументамі, у прыватнасці, пад інструкцыямі, Касцюшкі падпісваліся найчасцей як Касцюшкі-Сяхновіцкія» [3, с. 23].**

Такім чынам, навукова-папулярная літаратура берасцейскага аўтара вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем анамастычных адзінак, якія перадаюць факты гісторыі старадаўняга роду Касцюшкаў-Сяхновічаў.

Літаратура

1. Барыс, С. Як у нас клічуць? : Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.
2. Бензярук, А. Касцюшкі-Сяхновіцкія : гісторыя старадаўняга роду / А. Бензярук. – Брэст : Акадэмія, 2006. – 130 с.
3. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
4. Гурская, Ю. А. Имя собственное: этимология, национально-культурный потенциал, концептуализация : автореф. дис. ... д-ра филолог. наук. : 10. 02. 19 / Ю. А. Гурская ; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2009. – 44 с.
5. Рогалев, А. Ф. Введение в антропониимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропониимическом материале) / А. Ф. Рогалев. – Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. – 147 с.

Л. У. Іконнікава (Беларусь)

ПЕРАЕМНАСЦЬ ТРАДЫЦЫЙ БЕЛАРУСКАЙ КАМЕДЫЯГРАФІІ У П'ЕСАХ Г. МАРЧУКА

Драматургічнае мастацтва Беларусі 70–90-х гадоў XX стагоддзя, а менавіта ў гэты час у літаратуры з'явілася імя Г. Марчука, развівалася няроўна, з чаргаваннем перыядаў як відавочнага пад'ёму і ўсесаюзнага прызнання, так і запавольвання руху. 1970-я гады характарызуюцца небывалым уздымам, калі беларуская п'еса займала авансцэну савецкай драматургіі. Найбольш папулярным жанрам заставалася камедыя.

Камедыя і камічнае валодаюць значнымі эстэтычнымі магчымасцямі. М. Бахцін, напрыклад, лічыў смех сродкам спасціжэння рэчаіснасці, адной з абавязковых форм светаадчування. П. Васючэнка ўказваў, як гэта ні парадасальна, на такую істотную ўласцівасць дадзенага жанру, як «сур'ёзнасць, чуйнасць да надзённых жыццёвых праблем» [1, с. 73]. Гэты драматургічны жанр не толькі выходзіць і павучае, але і выкрывае, кляймоць.

Першая шматактовая п'еса Г. Марчука «Люцікі-кветачкі» датавана 1971 годам. Яна была пастаўлена Мазырскім народным тэатрам (рэжысёр М. Колас; у рэпертуары тэатра больш за 20 гадоў) у 1974 годзе і атрымала Гран-пры на Міжнародным фестывалі тэатральнага мастацтва ў эстонскім горадзе Вільяндзі (1986). З'явіліся становачы водгукі і ў перыядычным друку. У. Іскрык у невялічкім артыкуле «Палескі вадэвіль», падкрэсліваючы добрыя якасці спектакля і работу рэжысёра, не абмінае вартасці і самога твора: «Г. Марчук смела скарыстоўвае будзённымі сітуацыі і дакладнымі штырхамі акрэслівае характары, інтрыгуе чытача і глядача» [4, с. 12]. Рэцэнзент суадносіць твор з вадэвілем. Але з такім вызначэннем жанравай разнавіднасці камедыі цяжка пагадзіцца, бо класічны вадэвіль павінен змяшчаць спяванне куплетаў, танцы, смешныя калізій і блытаніну, звязаную з пераапрапаннем персанажаў (В. Дунін-